

İSLAM HUKUKÇULARININ ŞEHİDLERİN YIKANMASI VE ÜZERLERİNE NAMAZ KILINMASIYLA İLGİLİ FARKLI YAKLAŞIMLARI

Bayram DEMİR (*)

Öz

İstisnai görüşler bir tarafa şehide dünyevi hükümler açısından farklı bir uygulama yapılacağı konusunda ittifaka yakın bir durum söz konusudur. Bu farklılık da şehidin yıkanması ve üzerine namaz kılınması konularında oraya çıkmaktadır. Aslında şehide dünyevi hükümler açısından farklı uygulamayı kabul edenler arasında belirli şartları taşıyan şehidin yıkanmayacağı konusunda ittifak bulunmaktadır. Şehid üzerine namaz konusunda ise görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Ekoller düzeyinde şehid üzerine namaz kılınması gerektiği görüşünde olanlar Hanefilerdir. Diğer üç mezhebin görüşü ise şehid üzerine namaz kılınmayacağı olsa da Ahmed b. Hanbel'den kılınmasının müstehab olduğu görüşü de bulunmaktadır. Yine Şafii mezhebi içinde de belli şartlarla kılınabileceği yönünde görüşler bulunmaktadır. Mezheblerin bahsedilen görüşlerine ulaşmasında tearuz halinde olan nasların ve bu tearuzu gidermede onların farklı yaklaşımlarının etkili olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Şehid, Tearuz, Tercih, Namaz, Yıkama.

The Different Opinions of Muslim Jurists on Ritual Ablution of Martyrs' Body and Performing Prayer over Them

Abstract

With a few exemptions, there is almost a consensus on that some different funeral rules have to be applied to the martyrs. This difference appears in the washing of the martyrs and performing funeral prayer (şalât) over them. In fact, there is a consensus among those who accept the different applications on that, in terms of terrestrial verdicts, the martyr who is having certain conditions could not be not washed. The disagreements are about performing prayer over martyrs. According to doctrines of Hanafi school of law (madhab), prayers have to be performed over martyrs. Even though the other three schools of law agree upon that funeral prayers should not to be performed over martyrs, Ahmed b. Hanbel also argues that its recommended (mustahabb) to perform it. Furthermore, there are also some views among the jurists of Shafi school of law which argue that this prayer could be performed only in certain conditions. It could be said that the conflicted legal injunctions (nass) and different approaches to eliminate these disagreements might influence schools of law to reach these kind of different opinions.

Keywords: Martyr, Disagreement, Preference, Prayer (şalât), Washing (ritual ablution).

*) Yrd. Doç. Dr., Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam hukuku Ana Bilim Dalı
(e-posta: baydemir25@hotmail.com)

Giriş

Zâriyât Süresi'nin 56. ayet-i kerimesinde insanın yaratılış amacı belirtilmektedir. İlgili ayetin “إلا ليعبدوا” kısmına genelde meallerde “ibadet etsinler diye”¹, “kulluk etsinler diye”², “Beni tanıyıp yalnız Bana ibadet etsinler diye”³ şeklinde manalar verilmiştir. Mezkûr ayetle ilgili mealleri, ibadete verilen ve özelini de içine alan genel anlamıyla değerlendirmek mümkündür. Zira ibadet genel anlamıyla, mükellefin Allah'a karşı duyduğu saygı ve sevginin sonucu olarak O'nun rızasına uygun davranma çabasını ve bu şekilde yapılan iradi davranışları ifade eder. Böylece tamamen dini olan görevlerden başka kişilerin Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yaptığı her fiil de ibadet olarak nitelendirilir ve ödüllendirilir⁴. Şehîdlik ve ona verilen mükâfatı da bu açıdan değerlendirmek mümkündür.

Şehîdlikle ilgili akademik nitelik de taşıyan birçok çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Abdurrahmân b. Ğarmân b. Abdillâh el-Kerîmî el-Umrî'nin *Ahkâmu's-Şehîd fi'l-Fıkhî'l-İslâmî* isimli akademik çalışmasının yanında yine ilgili çalışmaların da değerlendirilmesine yer veren Abdulnasır Hakîmî'nin 2010 yılında “*Fıkıh Literatüründe Şehitlik*” isimli seminerine de dikkat çekmekte fayda bulunmaktadır. Bunların yanında Abdulhakim Yüce tarafından kaleme alınan “*Şehitlik ve Şehitlerin Hayatı*” adlı eserin konuyla ilgili kapsamlı bir eser olduğunu belirtmekte fayda bulunmaktadır.

Konuyla ilgili yüksek lisans tezleri de yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Hadis alanında Fatih Büyükyıldız'ın “*Hadislerde Şehitlik Kavramı*” ve Ufuk Dağlıoğlu'nun ise “*Hükmi Şehitlikle İlgili Rivayetlerin Tenkidi*” yüksek lisans çalışmaları zikredilebilir. Yine bunlara ilaveten İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında Sinan Şengüllendi tarafından yapılan “*Hz. Peygamber Döneminde Şehitlik*” adlı çalışma da yapılmıştır.

Ayrıca İslami ilimlerin farklı alanlarında şehîdlikle ilgili makaleler de kaleme alınmıştır. Bunlar da şöylece sıralanabilir: Ahmet Aras, “*Fetih Vatan Sevgisi ve Şehitlik*”; Mehmet Birsin, “*Hakikate Tanıklık Bağlamında Şehitlik Kavramı ve İslam Fıkıhdaki Yeri*”; Hasan Kurt, “*İslam İnancına Göre Şehitlik*”; Ali Can, “*Kur'ân ve Yeni Ahit'e Göre Şehitlik*”; İsmail Hakkı Şen, “*Şehitlik Rütbesi*”; Rahmi Yaran, “*Şehitlik ve İlgili Fıkhi Hükümler*”.

Diğer taraftan Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde yer alan, “Şehîd” maddesinin, Bekir Topaloğlu ve Fahrettin Atar tarafından kaleme alınan kısımlarını da zikredilebilir.

1) *Kur'ân-ı Kerim ve Muhtasar Meali*, Hayrat Neşriyat, İstanbul, 2001.

2) Çantay, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Yayına hazırlayan, M.A. Yekta Saraç, İstanbul, 2015; Altuntaş, Halil – Şâhin, Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim meali*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2009.

3) Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, İstanbul, 1998.

4) Koca, Ferhat, “İbâdet”, *DİA*, İstanbul, 1999, XIX, 240.

Bu makalede şehîd kelimesinin sözlük anlamı yanında genel hatlarıyla İslam hukukçularının tanımlamasına ve tasniflerine yer verilecektir. Özellikle Sünnet'te birbiriyle tearuz durumunda olan rivayetleri tercih, bu rivayetlerle nass kapsamına giren olay arasındaki bağlantıyı müctehidlerin kurmalarına açık bir örnek teşkil etmesi yönüyle şehîdin yıkanması ve üzerine⁵ namaz kılınması konusu incelenecektir.

Bu çalışmada, makalenin boyutunu aşacağı ve farklı çalışmalar gerektireceği düşüncesiyle Kur'an ve Sünnet'te şehîdlik, şehîdliğin fazileti, çeşitleri, fukahanın tarifleri kapsamına giren ve girmeyen şehîdler vb. konulara yer verilmemiştir.

1) Şehîdin Kelime ve Terim Anlamı

A) Şehîdin Kelime Anlamı

Mazisi (ش-ه-د) kök harflerinden meydana gelmiş olan Şehîd (الشهيد) kelimesi, mübalağa kalıplarından olup ismu'l-fâil anlamında, bir yerde bulunan anlamına gelmektedir. O aynı zamanda Allah'ın (c.c) isimlerinden birisidir. Allah (c.c) hakkında kullanıldığında şahitliğinde güvenilir, ilminden hiçbir şeyin gizli kalmadığı anlamlarına gelmektedir. Birbirleriyle anlam bağlantısı bulunan *alîm*, *habîr* ve *şehîd* kelimeleri arasında şöyle ince bir ayırım yapılmaktadır; Eğer mutlak bir ilim söz konusu ise alîm, bâtinî durumların bilinmesinden bahsediliyorsa *habîr*, zâhirî şeyleri bilmeye nispetle ise *şehîd* kelimesi kullanılmaktadır⁶.

Şehîd kelimesi her ne kadar şâhid anlamına gelse de, Allah (c.c) yolunda öldürülmüş olan kimse hakkında “şehîd” kelimesi kullanılır ve çoğulu da “şühedâ” gelir. Bunun dışında bir yerde bulunma ve tanıklık yapmak anlamında kullanılan “şâhid” kelimesinin çoğulu ise “şühûd, eşhâd,⁷ şehd ve şühd⁸” olarak gelmektedir. Yine akıllı varlıkların dışındakilerin ismu'l-failinin çoğulunu ifade etmek için “şevâhid” kullanılır. Her ikisi için de, yani şahitlik yapmak ve Allah (c.c) yolunda hayatını feda etmek anlamında isim olarak “şehâdet” kelimesi kullanılır⁹.

5) Bu makalede “şehidin cenaze namazı kılınması” ifadesinin yerine “şehîd üzerine namaz kılınması” denilmesi, şehîdin konumunun normal cenazeden farklı olduğunu vurgulamaya yöneliktir. “Şehîdin namazının kılınması” şeklinde bir kullanım da düşünebilirdi. Ancak temel kaynaklardaki kullanıma daha uygun olduğu kanaatiyle böyle bir tercihte bulunulmuştur.

6) İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullâh Alî el-Kebîr, Muhammed Ahmed Haseballah, Hâşim Muhammed eş-Şâzelî, Seyyid Ramazân Ahmed, Dâru'l-Meârif, Kâhire, 1119, XXVI, 2348. “Şehîd” kelimesinin Allah'ın (c.c) isimlerinden birisi olarak taşıdığı anlam zenginliğiyle ilgili bk. Topaloğlu, Bekir, “Şehîd” *DİA*, c. 38, s. 428,

7) Râzi, Zeynu'd-Dîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdülkâdir, *Muhtaru's-Sihâh*, thk. Yûsuf el-Şeyh Muhammed, el-Mektebetü'l-Asriyye ed-Dâru'n-Nemûzeciyye, Beyrût-Saydâ, 1999, s. 170.

8) Fîrûzâbâdi, Mecdu'd-Dîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, (Hamîşinde talikat ve şerhler beraber), (Hicri 1301 el-Matbaatu'l-Emiriye baskısı esas alınmıştır), el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kitâb, b.y.y., 1979, I,303.

9) Râzî, s.170.

Şehîd kelimesine ağırlıklı olarak ismu'l-fail manası verilmiş olmakla birlikte ismu'l-mef'ul manası verilebileceği de söylenmiştir. Esasen Kur'an-ı Kerim'de Allah (c.c) yolunda öldürülenler şehîd olarak nitelendirilmiş olsa da¹⁰ hadis-i şeriflerde birçok nedenlerden dolayı ölenler de şehîd olarak vasıflandırılmışlardır¹¹. Kelimenin yukarıda belirtilen anlamları yanında bir bütün olarak naslarda şehîd kelimesinin değişik türevleriyle kullanımı da dikkate alınarak bahsedilen kimselerin bu kelimeyle isimlendirilmesinin sebepleri konusunda birçok yorum yapılmıştır¹².

B) Şehîdin Terim Anlamı

Şehîd kelimesinin tarifıyla ilgili geçmişten günümüze kadar İslam hukukçuları tarafından yapılmış ortak bir tarif olmadığı görülmektedir. Son dönem eserlerinde yer verilen tariflerden birisine göre şehîd, Allah yolunda canının veren kimsedir¹³. Diğer bir tarif ise “dini bir terim olarak Allah yolunda öldürülen Müslümanı ifade eder” şeklinde öncekini sınırlandırmaktadır¹⁴.

Yukarıdaki her iki tarif şehîdlere uygulanacak dünyevi hükümler esas alınarak yapılmış tarifler değildir. Zira ölümün hangi şartlar altında gerçekleşmiş olmasına temas edilmemektedir. Konumuz açısından yapılan tariflere Hanefi, Şafii, Hanbeli ve Maliki mezheplerine ait klasik fıkıh eserlerinde rastlamaktayız.

Hanefi mezhebi esas alındığında konumuz açısından en kapsamlı tariflerden birisinin el-Mevsîlî (ö. 683/1284) tarafından yapıldığını söyleyebiliriz. O, şehîdi şöyle tarif etmektedir: Şehîd müşrikler tarafından öldürülen yahut harp meydanında yara almış olarak bulunan veya Müslümanlar tarafından zulümle öldürülmüş kimse olup bundan dolayı mirasçılarında bir mal tazmin edilmesi gerekmeyen kimsedir¹⁵. Aslında bu tarif, şehîdlere uygulanacak dünyevi hükümleri esas almakta, daha açık bir tabirle cenazesi yıkanmaksızın defnedilecek kimseleri belirleme noktasında özellikle Hanefiler açısından ortak hususları ifade etmektedir¹⁶.

10) 2/ Bakara/154.

11) Bk. Atar, Fahrettin, “Şehîd”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII,429; Yüce, Adulhakim, *Şehitlik ve Şehitlerin Hayatı*, İstanbul, 2000, s. 44 vd.

12) Bk. İbn Manzûr, XXVI, 2348 vd.

13) Apaydın, H. Yunus, “Namaz”, *İlmihal I*, İsam, İstanbul, 1998, I, 377.

14) Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, sadeleştiren: Ali Fikri Yavuz, Huzur Yayın-Dağıtım, İstanbul, ts. , s. 250, Atar, XXXVIII,428.

15) Mevsîlî, Ebû'l-Fazl Meccüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, talik: Mahmûd Ebu Dakîka, Matbaatu'l-Halebi, Kahire, 1937, I, 97.

16) bk. Merğînânî, Ali bin Ebî Bekr bin Abdülcelîl el-Ferğânî, *el-Hidâye fi Şerhi Bidâyeti'l-Mübedî*, Daru İhyai Turasi'l-Arabi, Beyrut, ts., I, 92; Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, b.y.y, 1986, I, 320 vd.; Meydânî Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Meydânî el-Guneymî ed-Dımaşkî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, thk. Muhyi'd-Dîn Abu'l-Hamîd, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, ts., I, 133;

Şafii mezhebinde ise şehîd, “kâfirlerle savaşta bu savaş sebebiyle ölebilir” şeklinde tarif edilmektedir¹⁷. Malîkî mezhebinde de, “kâfirlerle savaş sebebiyle savaş halinde iken ölen kimsedir” şeklinde tarif edilmektedir¹⁸. Hanbelî mezhebinde ise, kâfirlerle savaşında kâfirlerin elleriyle öldürülendir¹⁹.

2) Şehîdlerin Tasnifi

Farklı mezheplere ait fıkıh kitapları incelendiğinde hepsinde şehîdlerle ilgili açıkça yapılmış bir tasnife rastlanılmamaktadır. Bununla birlikte mezheplerin farklı görüşleri olsa da, hangi nitelikleri taşıyan şehîde normal ölüye uygulanan işlemlerin yapılmayacağı veya yapılmayabileceği diğer taraftan da hangi şehîde uygulanacak dünyevi hükümler normal ölüye uygulananlar olması gerektiği yönünde görüş belirleme çabaları aslında adı konulmasa da bu doğrultuda ikili bir ayrımın olduğunu göstermektedir²⁰. Hatta Malîkî mezhebine ait fıkıh kaynaklarında bu konuyla ilgili başlığın “cenazesi yıkanması gerekip gerekmeyenler babı”²¹ şeklinde olması söylenenleri desteklemektedir.

Her ne kadar durum yukarıda söylendiği gibi olsa da özellikle son dönemlerde yaygınlık kazanan tasnife göre şehîdler üç gruba ayrılmaktadır. Bunlardan birinci gruba hem dünya hem de ahiret bakımından şehîd olanlar girmektedir. İkinci grubu ise yalnız dünya hükümleri bakımından şehîd olanlar teşkil etmektedir. Nihayet üçüncü grupta ise sadece ahiret hükümleri bakımından şehîd olanlar yer almaktadır²².

3) Şehîdle İlgili Hükümlerin Fıkıh Kitaplarındaki Yeri

Şehîd ve ilgili hükümler Hanefî mezhebinde genel olarak müstakil bir başlık ile namaz konusunun bir alt başlığı olarak ele alınmıştır²³. Şâfiî mezhebinde ise namaz²⁴ veya

- 17) Şirbînî, Şemseddin Hatib Muhammed b. Ahmed, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meâni Elfâzi'l-Minhâc*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, b.y.y, II, 33;
- 18) Karâfî, Ebu'l-Abbâs Şihâbu'd-Dîn Ahmed b. İdrîs b. Abdi'r-Rahmân el-Karâfî, *ez-Zehîre*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1994, II, 476.
- 19) Ebu İshâk, İbrâhim b. Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Muflih Burhânu'd-Dîn, *el-Mubdi' fî Şerhi'l-Mukni'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, II, 237.
- 20) Bk. Sahnun, Abdüsselam b. Saîd Tenuhi (Dış kapakta yazar adı: Malik b. Enes), el-Müdevvenetü'l-Kübra, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, b.y.y, 1994, I, 259; Serahsi, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, el-Mebcut, Daru'l-Marife, Beyrut, 1993, II, 49-55; Râfiî, Abdulkarim b. Muhammed, Fethu'l-Azîz bi Şerhi'l-Vecîz, Daru'l-Fikr, b.y.y, ts., V, 149-158; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğni*, Mektebetü'l-Kâhire, b.y.y, 1968, II, 393-402.
- 21) İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2004, I, 239.
- 22) Şirbînî, II, 33; İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz, *Reddu'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l-Muhtâr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1992, II, 252; Bilmen, s. 250; Apaydın, I, 377-378; Şentürk, Lütfi-Yazıcı, Seyfettin, *Diyanet İslam İlmihali*, Ankara, 1997, s. 224-225; Atar, XXXVIII, 429-430. Bu tasnifin maddelerinin farklı isimlendirmeleri için bk. Atar, XXXVIII, 429.
- 23) Serahsî, I, 4, II,49; Kâsânî, I, 320 vd.; Meydânî, I, 133; Bilmen, s. 250; Apaydın, I, 377.
- 24) Meliybârî, Ahmed Zeynü'd-Dîn b. Abdi'l-Azîz el-Ma'berî, *Fethu'l-Muîn bi Şerhi Kurreti'l-Ayni bi Mühimmâti'd-Dîn*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2013, s. 225.

cenaze konusu içinde müstakil bir başlık altında olmaksızın ele alınmıştır²⁵. Malikî mezhebinde de ölüyle ilgili hükümler kitabının cenazesi yıkanması gerekip gerekmeyenler babında²⁶ veya namaz kitabının bir alt başlığı olan cenaze namazı²⁷ kapsamında incelendiği görülmektedir. Hanbeli mezhebinde ise taharet, namaz, cenaiz²⁸ gibi farklı kitapların farklı babları altında incelenmiştir.

4) Şehîdlerin Yıkanması ve Üzerlerine Namaz Kılınmasıyla İlgili Mezheplerin Görüşleri

Korunması dinin amaçları arasında yer alan can, mal ve namus uğruna ölenin şehîd olarak nitelendirilmesi, bu hususlara dinimizde ne kadar önem verildiğini göstermektedir²⁹. Aynı şekilde onlara diğer ölülerden farklı bir uygulamanın yapılması da yine İslam'ın şehîdliğe verdiği önemden kaynaklanmaktadır³⁰. Bununla birlikte aşağıda bahsedileceği üzere şehîdlere normal ölümle ölenlerden farklı olarak nasıl bir uygulama yapılacağı konusu mezhepler arasında farklılık göstermektedir.

Hanefi mezhebine göre genel hatlarıyla terim anlamında verildiği tarif kapsamına giren şehîdler yıkanmazlar, elbiseleriyle defnedilirler. Bu yönüyle onlar diğer ölülerden farklılık gösterirler. Bununla beraber onların da cenaze namazlarının kılınıyor olması diğer ölülerle ortak yönlerini teşkil eder³¹. İmam Şafii'nin önde gelen talebisi Müzenî (ö. 264 h.)³² ve müntesibi kalmamış fikhî mezhep imamlarından Süfyânü's-Sevrî³³ (ö. 161 h.) de namaz konusunda Hanefi mezhebiyle aynı görüştedir³⁴.

25) Nevevî, Muhyî'd-Dîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Minhâcu't-Tâlibîn ve Umdetu'l-Miñfîn, Daru'l-Minhâc*, Beyrut, 2015, s. 154; Hisnî, Takıyyü'd-Dîn Ebu Bekr b. Muhammed b. Abdu'l-Mü'min, *Kifâyetü'l-Ahyâr fî Halli Ğâyeti'l-İhtisâr*, Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 2015, s. 248 vd.

26) İbn Rüşd, I, 239.

27) Karafî, II, 476.

28) Useymîn, Muhammed b. Salih b. Muhammed, *eş-Şerhu'l-Müntenî' alâ Zâdi'l-Müstenki'*, Dâru İbn Cevzî, 1428 h. b.y.y, I, 440 vd., V, 128 vd., 287 vd.

29) Apaydın, s.377.

30) Şehîdlik gerçekten İslam savaş hukukunda teşvik edici bir unsur olarak önemli bir yere sahiptir. Şehîdlikle bağlantılı olarak İslam savaş hukunun iyi analiz edilmesi gerekir. Geçmişte savaşla bağlantılı olarak gerçekleşen olayların sağlıklı bir değerlendirmeye tabi tutulmasının zarureti bulunmaktadır. Bu yöndeki bir takım değerlendirmeler için bk. Veysel, Nargül, "İslamiyet'in Yayılmasında Savaş ve Şiddetin Rolü", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, cilt: I, sayı: 1, s. 145; Veysel, Nargül, "İslam Hukukunda Çevrenin Savaş Sırasında Korunması", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2014, sayı: 23, s. 249.

31) Serahsi, II, 49; Mevsilî, I, 97; Merğînânî, I, 92.

32) Râfîf, V, 151. Müzenî ile ilgili geniş bilgi için bk. Özen, Şükrü, "Müzenî", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 246-250.

33) Süfyânü's-Sevrî konusunda geniş bilgi için bk. Özdirek, Recep - Çavuşoğlu, Ali Hakan, "Süfyân es-Sevrî", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 23 vd.

34) İbn Kudâme, II, 393.

Gayr-ı müslimler tarafından öldürülen yahut harp meydanında yara almış olarak bulunan veya Müslümanlar tarafından zulümle öldürülmüş kimseler için eğer bundan dolayı mirasçılarına bir mal tazmin edilmesi gerekmiyorsa bahsedildiği şekliyle yıkanmadan elbiseleriyle defnedilirler. Bu hususta mezhep içinde ittifak bulunduğu söylenebilir. Bununla beraber Ebu Hanife, kişinin cenazesi yıkanmayan şehîd grubuna dâhil olması için ayrıca akil, baliğ ve temiz olması şartını da ileri sürer. Nitekim bundan dolayı Ebu Hanife'ye göre çocuklar, cünübler, adet gören kadınlar ve nifaslılar şehîd olduklarında cenazeleri yıkanır³⁵.

Şafii mezhebine göre ise şehîdin üzerine hem namaz kılınmaz hem de yıkama işlemi yapılmaz³⁶. İmam Malik de bu konuda Şâfi mezhebiyle aynı görüştedir³⁷. Hanbeli mezhebine göre de şehîdin yıkanmayacağı görüşü dikkate alındığında, yıkanmayacağı konusunda görüş birliği olduğu görülmektedir. Namaz konusunda ise İmam Ahmed'den bir rivayet Hanefi mezhebiyle örtüşürken diğer rivayet Şafii ve Maliki mezhepleriyle örtüşmektedir. Namaz kılınacağı yönündeki görüşü ise, bu namazın hükmünün farz değil, müstehab olduğu şeklindedir³⁸.

Her ne kadar şehîd üzerine namaz kılınmayacağı Şafii mezhebinin bir görüşü olarak verilse de, mezhep içinde farklı görüşlerin olduğu anlaşılmaktadır³⁹.

Müntesibi kalmamış mezheb imamlarından Hasan-ı Basrî⁴⁰ ise şehîde normal ölüye uygulanan dini merasimin dışında bir şey uygulanmayacağı görüşündedir. Diğer bir ifadeyle ona göre şehîd yıkanır ve üzerine namaz kılınır⁴¹. Said b. Müseyyeb de şehîdin yıkanacağı görüşündedir⁴².

5) Şehîdlere Uygulanacak Hükümlerle İlgili Mezheplerin İleri Sürdükleri Nakli Deliller

A) Şehîdlerin Yıkanması

Mezheplerin görüşlerine delil getirdikleri nakli delillere Hasan-ı Basrî ile başlayacağız. Zira ona göre kendisine uygulanacak olan dünyevi ahkâm yönünden şehîdin normal

35) Mevsilî, I, 97.

36) Râfî, V, 149-158; Ebu Şucâ', Ahmed b. el-Hulseyn b. Ahmed el-İsfehânî, *Metnu'l-Ğâye ve't-Takrîb*, thk. Mâcid el-Hamevi, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2013, s. 92-93; Buğa, Mustafa- Şerbecî, Ali, *el-Fikhu'l-Menheci alâ Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, Daru'l- Kale, Dimeşk, 1992, I, 264.

37) Sahnun, I, 258.

38) İbn Kudâme, II, 393.

39) Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüküddîn Abdülmelik b. Abdullâh b. Yûsuf, *Nihayeti'l-matlab fi Dirayeti'l-Mezheb*, thk. Abdülazim Mahmud ed-Dib, Darü'l-Minhac, Beyrut, 2007, III, 37; Râfî, V, 151.

40) Hasan-ı Basrî hakkında geniş bilgi için bk. Görgün, Tahsin, "Hasan-ı Basrî", *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 303-305; Köse, Saffet, "Hasen el-Basrî", *İslam Hukuku El Kitabı*, Ankara, 2013, s. 92-93.

41) Serahsi, II, 49; İbn Kudâme, II, 393.

42) İbn Kudâme, II, 393.

ölüden farkı yoktur. Cenazenin yıkanması insanoğluna uygulanacak genel bir sünnettir. Onun bu konuda ileri sürdüğü delil şu hadistir⁴³: “Hz. Âdem vefat edince melekler onu yıkadılar ve üzerine namaz kıldılar. Sonra da “Ey âdemoğlu bu sizin ölülerinize uygulayacağınız sünnettir”⁴⁴ dediler.

Hanefi mezhebinin şehîdlerin yıkanmayacağı ile ilgili görüşlerini belirleyen, diğer dellillerin yanında esasen Uhud’daki Peygamberimiz (s.a.v)’in uygulamalarıdır⁴⁵. Hennad’ın İbnu’l-Mübarek’ten, İbnu’l-Mübarek’in Ma’mer’den onun da Zührî’den, Zührî’nin Abdullah b. Sa’lebe’den naklettiğine göre Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Onları kanlarıyla kefenleyiniz. Zira Allah yolunda yaralanan hiç kimse yoktur ki o, damarlarından kan akıyor olduğu halde gelmesin. Renk, kan rengi; koku, misk kokusudur”⁴⁶.

Bu rivayetin daha çok Hanefi fıkıh kitaplarında delil gösterilen şeklinde “Onları kanlarıyla kefenleyiniz, onları yıkamayınız” ziyadesi bulunmaktadır⁴⁷. Zeylaî (ö. 762 h) ve İbn Hümâm (ö. 861 h.) Hanefi kaynaklarında verilen rivayetin tamamının ğarîb⁴⁸ olduğunu belirttikten sonra şehîdin yıkanmamasını gerektiren diğer rivayetlere de yer vermektedir⁴⁹.

Nitekim bu hadis-i şeriflerden birisi Ahmed b. Hanbel (ö. 241h.)’in Müsnedinde şu şekilde geçmektedir: Süfyan’ın Zühri’den, Zühri’nin Abdullah b. Sa’lebe b. Ebi Suayr’dan naklettiğine ve Ma’mer’in bana tesbit ettiğine göre Allah Rasulü (s.a.v) Uhud şehîdlerini inceledi, “Ben bunlara şahitlik ederim (Allah yolunda öldürüldüklerine dair), bunları yaraları ve kanlarıyla defnediniz” dedi⁵⁰.

Buhari (ö.256 h.) ’nin Sahih’inde ve Ebu Davud (ö. 275 h.)’un Süneninde Cabir b. Abdilllah’dan gelen şu rivayet de şehîdin yıkanmaması yönündeki diğer bir delildir.

43) Serahsi, II, 49; İbn Mâze, Ebu’l-Meâli Burhanu’d-Dîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdilaziz b. Umer, *el-Muhîtu’l-Burhânî fi’l-Fikhi’n-Nu’mânî*, thk. Abdülkerim Sâmî el-Cündî, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2004, II, 152.

44) İlgili hadisin farklı lafızlarla rivayeti için. Bk. Tayâlisî, Ebu Dâvud Süleymân b. Dâvud b. Cârûd el-Tayâlisî el-Basrî, Müsnedu Ebi Dâvud et-Tayâlisî, thk. . Muhammed b. Abdi’l-Muhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Mısır, 1999, I, 443.

45) Serahsi, II, 49; İbn Maze, II, 161, 181; Mevsilî, I, 97; Zeylaî, Fahreddin Osman b. Ali b. Mihcen, *Tebyinü’l-Hakaik fi şerhi Kenzi’d-Dekaik*, el-Matbaatü’l-Kübra’l-Emiriyye, Bulak-Kahire, 1313.

46) Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *Sünenü’n-Nesâî*, talik: Muhammed Nasiru’d-Dîn el-Elbânî, 1986, Cenâiz, 82, Cihad, 27. Elbânî’nin ilgili yerde bu hadis-i şerifle ilgili sahîh değerlendirmesi bulunmaktadır.

47) Bk.Serahsi, II, 49; İbn Maze, II, 161, 181; Merğînani, I, 92; Mevsilî, I, 97.

48) Senedinin herhangi bir yerinde ravi sayısı bire düşen hadis. Geniş bilgi için bk. Polat, Selahaddin, “Garib”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 375.

49) İbn Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid, *Fethü’l-Kadir*, Dâru’l-Fikr, b.y.y, ts.,II, 143; Zeylaî, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdullah b. Yusuf b. Muhammed, *Nasbü’r-Râye li Ehâdisi’l-Hidaye*, thk. Muhammed Avvâme, Müessesetü’r-Reyyân, Beyrut, 1997, II, 307.

50) Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdilllah Ahmed b. Muhammed, Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel, thk. Komisyon, Müessesetü’r-Risâle, b.y.y, 2001, XXXIX, 64.

Nebi (s.a.v) Uhud şehîdlerinden iki kişiyi bir araya getirip (defnediyor) ve şöyle di-yordu: “Hangisi Kur’an’dan daha çok nasiplenmiştir? Onlardan birisine işaret edildiğinde onu lahitte öne alıyordu. Ayrıca ben kıyamet gününde bunlara şahitlik yapacağım dedi” ve onların kanları içinde defnedilmelerini emretti. Onları yıkamadı⁵¹.

İbn Hümam şehîdin yıkanmayacağı görüşünü destekler nitelikteki şu rivayete yer ver-mektedir⁵²:

Câbir (r.a)’dan rivayet edildiğine göre Câbir şöyle demiştir: Bir adam göğsünden veya boğazından bir okla vurulup öldü. Olduğu gibi elbiselerinin içine konuldu, biz (o olayda) Rasullullah (s.a.v) ile birlikteydik⁵³.

Şehîdlerin kanlarıyla ve elbiseleriyle defnedilmesiyle ilgili rivayetler aynı zamanda Hanefilerin dışındaki diğer mezheplerin delillerini de oluşturmaktadır. Ancak onlar genel itibarıyla aşağıda namaz konusunda verileceği üzere daha çok hem şehîdlerin yıkanmadı-ğına hem de üzerlerine namaz kılınmadığına dair rivayetlere ağırlık vermektedir.

B) Şehîdlerin Üzerine Namaz Kılınması

Daha önce de vurgulandığı üzere şehîdin yıkanmayacağı konusunda dört mezhebin ortak görüşü bulunmaktadır. Fakat namaz konusunda Ahmed b. Hanbel’den Hanefi mez-hebiyle örtüşen rivayeti dikkate alınmaz ise, üç mezhep arasında görüş birliği bulunmak-tadır. Burada değişik hadis kitaplarında konuyla ilgili geçen bütün rivayetler verilmeyecek, mezheplerin delil olarak dayandıkları rivayetlerden daha çok öne çıkanlar verilecektir. Şehîd üzerine namaz kılınmayacağı ile ilgili bu mezheplerin dayandığı delillerin başında Câbir (r.a)’dan gelen şu rivayet bulunmaktadır. Buna göre “Nebi (s.a.v) Uhud’da katledilenlerin kanlarıyla defnedilmesini emretti. Onlardan hiç birisinin üzerine namaz kılınmadığı gibi onlara yıkama işlemi de yapılmadı⁵⁴”.

Daha önce iki şehîdin aynı elbise içinde kefenlenmesi ile ilgili Cabir (r.a)’dan gelen ve rivayet zincirinin Rasullullah (s.a.v)’e uzak olan tarafında Muhammed b. Mukatil’in bulunduğu, onun da Abdullah’dan yapmış olduğu rivayette “...onların üzerine ne namaz kıldı, ne de onları yıkadı⁵⁵” denilmektedir.

Şehîdler üzerine namaz kılınacağı görüşünde Hasan-ı Basrî ile Hanefi mezhebinin görüşü örtüşmektedir. Yine Şafii mezhebi içinde mezhebin genel görüşünden farklı olan-ların bulunduğu belirtilmişti. Her ne kadar sonuçta ittifak etmiş görünseler de üçünün da-yandığı deliller veya delilleri değerlendirilme şekilleri birbirinden farklılık göstermektedir.

51) Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu’l-Müsnedü’s-Sahîh*, Dâru’s-Selâm, Riyad, ts., Cenâiz, 72; Ebu Dâvud, Süleyman b. Eş’as b. İshak el-Ezdi Ebû Davud es-Sicistani, *es-Sünen*, İstan-bul, 1992, Cenâiz, 31.

52) İbn Hümâm, II, 144.

53) Ebu Davud, Cenâiz, 26,27; Ahmed b. Hanbel, XXIII, 209.

54) Buhari, Cenâiz, 72.

55) Buhari, Cenâiz, 75; Nesâî, Cenâiz, 62.

Hasan-ı Basrî'nin şehîdler üzerine namaz kılınacağı görüşünün delili, daha önce de belirtildiği üzere Hz. Âdem'in melekler tarafından yıkanmasıyla ilgili hadis-i şeriftir. Oysa Hanefiler'in kullandığı deliller, Nebi (s.a.v)'in Uhud şehîdlerinin üzerine namaz kılması olduğuna dair rivayetlerdir⁵⁶.

Bu rivayetlerin başında Câbir b. Abdillâh (r.a)'dan rivayet edilen şu hadis gelmektedir:

Rasulullah (s.a.v), insanlar savaştan dönünce Hamza'nın yokluğunu hissetti. Bir adam, onu şu ağaçların yanında şöyle derken gördüm dedi: "Ben Allah'ın (c.c) ve Rasulü'nün aslanıyım. Allah'ım Ebu Süfyan ve taraftarlarının ona (Rasulü'ne) yaptıklarından uzak olduğumu sana bildiriyor, onların hezimete uğramaları (için savaşmak suretiyle) onların yaptıklarından dolayı özür beyan ediyorum". Rasulullah (s.a.v), ona (Hz. Hamza'ya) doğru yöneldi, yan tarafını görünce ağladı. Kendisine müsl⁵⁷ yapıldığını gördüğünde hıçkırığa hıçkırığa ağladı. "Bir kefen yok mu?" dedi. Ensardan bir adam onun (Hz. Hamza'nın) üzerine (kefenlik) bir bez attı. Diğer birisi de kalkıp bir (kefenlik) bez de o üzerine attı. (Allah Rasulü (s.a.v) "Ey Câbir, bu bez baban için, bu bez de amcam Hamza için" dedi. Sonra Hamza getirildi (Allah Rasulü) üzerine namaz kıldı. Namaz kılınması için şehîdler getiriyor, Hamza'nın yanına konuluyor, sonra kaldırılıyordu. (Şehîdler üzerine namaz kılma sürecinde) tüm şehîdler üzerine namaz kılınmaya kadar Hz. Hamza olduğu yerde (n alınmaksızın) bırakılıyordu...

Hâkim en-Nisâbü'rî (ö.405 h.) bu hadisin isnadının sahih olduğunu belirttikten sonra ancak Sahiheyn müelliflerinin bu rivayeti eserlerine almadıklarını belirtmiştir⁵⁸.

Aynı konudan bahseden farklı rivayetlerde, Hz. Hamza'nın olduğu yerde bırakılıp, namazı kılınan şehîdin kaldırılması, yeni bir şehîdin getirilmesi suretiyle yetmiş defa namaz kılındığı belirtilmektedir⁵⁹.

Abdullah b. Âmir'den nakledildiğine göre, Rasulullah (s.a.v) bir gün çıktı ve Uhud şehîdleri üzerine ölü üzerine kıldığı namazı kıldı...."⁶⁰.

56) Serahsi, II, 50; İbn Hümâm, II, 144-145; Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa, *el-Binaye fî Şerhi'l-Hidâye*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, III, 268-269; Mevsîfî, I, 97.

57) Müsl: Başkalarına ibret olmak için düşmanın burnunu, kulağını ve diğer organlarını kesmek, çirkin bir şekle sokmak gözlerini oymak vb. gibi yollarla ölünün vücut ve organ bütünlüğüne saldırıda bulunmaktır ki caiz değildir. Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.

58) Nisâbü'rî, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, II, 130.

59) Bk. Ahmed b. Hanbel, VII, 418,419; Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim İbn Ebi Şeybe, *el-Kitâbü'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Riyad,1409, VII, 371.

60) Buhari, Cenâiz, 72, Menâkıb, 25, Meğâzi, 28, Rikâk, 7, 53; Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru's-Selâm, Riyâd, 1419, Fedâil, 30.

6) Mezheplerin Konuyla İlgili Hadisleri Tahlilleri ve Tercih Gereçekleri

A) Şehîdlerin Yıkanması

Hasan-ı Basrî, şehîdlerin yıkanması gerektiği görüşüne varırken “Hz. Adem’in yıkanması ve meleklerin, işte bu sizin ölülerinize uygulayacağınız sünnet/yöntemdir” şeklindeki ifadelerinin yer aldığı hadis-i şerifi esas almakta ve aklen konuya şöyle yaklaşmaktadır: Şehîd eceliyle ölmüştür. Ölüyü yıkamak onu temizlemektir. Bu temizlik olmadan onun üzerine namaz kılmak caiz olmaz. Netice itibarıyla ölüyü yıkamanın amacı, üzerine namaz kılmanın caiz hale gelmesini sağlamaktır.

Uhud’da şehîdlerin yıkanmamasıyla ilgi verilen rivayet ise Hasan-ı Basrî tarafından şöyle değerlendirilmektedir:

Uhud’da şehîdlerin yıkanmamasının sebebi o gün sahabe arasında çok yaygın bir şekilde yaralanmaların meydana gelmiş olmasıdır. Sahabenin yaralarının genelinin ellerinde olması nedeniyle Medine’den suyu taşımaları onlara meşakkatli olacaktı. Bu sebeple onların şehîdleri yıkamama konusunda mazeretleri vardı⁶¹.

Görüldüğü üzere Hasan-ı Basrî, Peygamberimiz (s.a.v) Uhud’daki uygulamasından habersiz değildi. Fakat o uygulamayı genel olarak, zorluğa bağlı olarak ölülerin yıkanması hükmünden, istisna edilen kolaylaştırıcı bir uygulama olarak görmüştür.

Hanefî mezhebi ise, hem Hasan-ı Basrî’nin şehîdlerin yıkanacağı görüşüne hem de diğer mezheplerin namaz kılınmayacağı görüşlerine zikredilenlerden başka nakli ve akli delillerle cevap vermektedir. Hasan-ı Basrî’nin görüşünün geçersizliğini söyleyen Hanefiler şöyle derler:

Eğer Uhud şehîdlerinin yıkanmaması Hasan-ı Basrî’nin bahsettiği gibi bir özür sebebiyle olsaydı, bu durumda Allah Rasulü (s.a.v) suyun bulunmadığı herhangi bir zamanda ölüyü yıkamak mümkün olmaması durumunda olduğu gibi, teyemmüm aldırılmasını emrederdi. Ayrıca Peygamber Efendimiz (s.a.v) şehîdlerin defni konusunda aynı sıkıntı söz konusu olmasına rağmen sahabeyi mazeretli görmemiştir. Oysa kabirleri kazma konusundaki güçlük yıkama konusundaki güçlükten daha açıktı. Hanefiler ayrıca şehîdlerin yıkanmamasının sadece Uhud’a mahsus olmadığını aynı zamanda Ukba b. Âmir’in rivatinde yer aldığı üzere Bedir’de de söz konusu olduğunu söylemektedir. Yine Hayber ve Hendek savaşlarındaki şehîdlerin yıkanmaması da Hasan-ı Basrî’nin görüşüne karşı Hanefilerin ileri sürdüğü deliller arasında yer alır⁶².

61) Serahsi, II, 49; İbn Mâze, II, 152. Hasan-ı Basrî’nin Uhud’da şehitlerin yıkanmamasını bu ortamda bulunan meşakkate bağlamış olması diğer müctehidlerin ise konuyu genel olarak bu çerçevede değerlendirmemiş olması meşakkatin hükme tesiri konusunun izafiliğini akla getirmektedir. Nitekim Mustafa Baktır’ın zaruret haliyle ilgili yaptığı çalışmada varmış olduğu neticelerin konunun anlaşılmasında oldukça önemli olduğu kanaatindeyiz. Bk. Baktır, Mustafa, *İslam Hukukunda Zaruret Hali*, Ankara, Akçağ Basım Yayım Pazarlama, t.y., s. 264-265.

62) Serahsi, II, 49; İbn Mâze, II, 152.

B) Üzerlerine Namaz Kılınması

Şehîdlerin üzerine namaz kılınıp kılınmayacağı hakkındaki rivayetlere bakıldığında hem kılınmayacağı, hem de kılınacağı yönünde rivayetlerin olduğu görülmektedir. İşte burada mezheplerin ilgili rivayetlerden hangilerini hangi kriterlere göre tercih ettikleri meselesiyle karşılaşmaktadır.

Özellikle Câbir (r.a)'dan gelen rivayetlerin bazılarında namaza vurgu yapılmazken, bazılarında ise Allah Rasülü'nün şehîdler üzerine namaz kılmadığı belirtilmektedir. Yine Câbir (r.a)'dan Hz. Hamza ile ilgili gelen rivayette ise Hz. Hamza'nın bulunduğu yerde bırakıldığı onun yanına getirilen şehîdin namazının kılınıp kaldırıldığı, diğer bir şehîd getirildiği, onun da namazının kılındığı ve böylece devam eden süreçte Hz. Hamza'nın üzerine yetmiş defa namaz kılınmış olduğu belirtilmektedir.

Maliki ve Şafii mezheplerinin şehîd üzerine namaz kılınmadığına dair rivayetleri sahih kabul edip tercih ettikleri görülmektedir. Onlar bu tercihlerini yaparken aynı zamanda kendi tercihlerinin konuyla ilgili hükümler açısından tutarlılık gösterdiğini ve dolayısıyla bu tutarlılığın kendi tercihlerini desteklediğini vurgulamaya çalışmışlardır⁶³. Bu yönde delil olarak ileri sürülenlerin bir kısmı her iki mezhep açısından ortak iken bir kısmı ise sadece bazı müelliflerce dile getirilmiştir. Nihayetinde şehitler üzerine namaz kılınmayacağı görüşünde olanların bu yönde ileri sürdükleri delillerin başlıcaları şunlardır.

a) Uhud şehidlerinin kıssası meşhur olmasına rağmen, üzerlerine namaz kılınmasının gizli kalması mümkün değildir⁶⁴.

b) Yıkanmayan ölünün üzerine namaz da kılınmaz. Çünkü Müslümanın cenazesinin yıkanması namazla ilişkilidir⁶⁵. Eğer şehîd üzerine namaz kılmak için yıkanacak olsa, üzerinden kan giderilmiş olur. Oysa bu durum şehidin yıkanmadan yaralarıyla ve kanlarıyla defnedilmesini emreden hadis-i şerife aykırıdır⁶⁶.

c) Şehitliğe özendirmek için şehidin yıkanmaması suretiyle şefaate ihtiyacının olmadığı ortaya konulmak istenmiştir⁶⁷.

d) “Ve sakın Allah yolunda katledilenleri ölmüşler sanma. Bilakis onlar diridirler; Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar”⁶⁸. Bu ayet, şehîdlerin hayatta olduklarını

63) Nevevi, Eû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri, *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb*, Dârü'l-Fikr, Beyrut, ts., V, 265 vd.

64) Mazeri, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temîmî, *Şerhu't-Telkin*, thk. Muhammed Muh-târ es-Selami, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 2008, I,1186.

65) Ebû Muhammed Abdülvehhab b. Ali b. Nasr Bağdadi Kadi Abdülvehhab, *el-İşraf ala Nüketi Mesaili'l-Hilaf*, Dâru İbn Hazm, thk. el-Habib b. Tahir, Daru İbn Hazm, b.y.y, 1999, I, 357.

66) İbnü'r-Rif'a, Ebü'l-Abbas Necmeddin Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Ensârî, *Kifâyetü'n-Nebîh Şerhu't-Tenbîh*, thk. Mecdi Muhammed Baslum, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009, V, 104-105. Şehidin üzerinde her hangi bir kan olmadığı zaman ne olacaktır. Böyle bir durumda şehidin yıkanacağı ve namazının kılınacağına tereddüt bulunmaktadır. Rafii, V, 152.

67) Karafi, II, 475.

68) 3/ *Âl-i İmrân* /169.

haber vermektedir; diriye (ölyüye uygulanan) yıkama işlemi yapılmadığı gibi üzerine (cenaze namazı da) kılınmaz⁶⁹.

Daha önce belirtildiği üzere Ahmed b. Hanbel'den namaz konusunda iki ayrı görüş nakledilmişti. Yine Şafii fakihleri içinde namaz konusunda mezhebin görüşünden farklı görüşte olanlar bulunmaktadır. Özellikle Ahmed b. Hanbel'in namaz kılınacağı yönündeki görüşünün bu namazın farz değil de müstehab olması şeklindeki değerlendirmesi dikkate alınır, konuya onun bakışı açısından yaklaşanların aslında bir biriyle tearuz halinde olan rivayetleri gidermeye yönelik bir metod takip ettiği söylenebilir. Diğer bir ifadeyle bu yaklaşımda şehid üzerine namazla ilgili hadislerin bir kısmını sahih kabul edip, diğerlerini metin veya senet yönünden tenkid edip amel etmeme söz konusu değildir.

Ahmed b. Hanbel'den bu şekilde iki görüşün nakledilmiş olması, Hanbeli fıkhında konunun değerlendirilme metoduna da tesir etmiştir. Nitekim Hanbelî olan İbn Kudâme (ö. 620 h.) sahih olan görüşün şehid üzerine namaz kılınmayacağı olduğunu belirttikten sonra, namaz kılınmayacağı yönünde ileri sürülen akli gerekçeleri ihtimalli bir üslupla şöyle değerlendirmektedir:

Şehidin yıkanmasının namaz için olması muhtemeldir. Ancak ölünün (kendisini yıkamasına yönelik) bir fiili olmadığı için üzerine namaz kılalım diye onu yıkamakla bizler emrolunduk. Diride olduğu gibi üzerine namaz gerekmeyen kimsenin yıkanması da gerekmez. Yine şehidlerin savaşta fazla olmasından dolayı yıkama işlemi yapmanın zor olması ve sahabenin de bu işte zorlanması ihtimali vardır. Bu sebeple hayatta kalan sahabenin onları yıkama konusundaki zorunlulukları kaldırılmıştır. Üzerlerine namaz kılınması farzietinin düşmesinin sebebi, şehidlerin Rabları katında diri olmaları ihtimali olabilir. Zira namaz ölüler hakkında meşru kılınmıştır. Diğer taraftan şehidler üzerine namaz kılınmamasının sebebi, onların kendilerine yapılacak şefaate ihtiyaçlarının olmaması olabilir. Zira şehid, ailesinden yetmiş kişiye şefaate edeceği için bir şefaatchiye ihtiyaç duymaz. Ölü üzerine kılınacak namaz ise ölyüye şefaate olsun diye meşru kılınmıştır⁷⁰.

Şehid üzerine namaz kılınması görüşünde olan Hanefiler, yukarıda ileri sürülen gerekçelere cevaplar vermişlerdir. Bu cevaplar, maddeler halinde şu şekilde verilebilir:

a) Câbir (r.a)'ın Uhud gününde babası, kardeşleri ve dayısı öldürülmüştü. O, onları Medine'ye götürmenin bir yolunu bulmak için Medine'ye gitmişti. Dolayısıyla Rasulullah (s.a.v) şehidler üzerine namaz kıldığı esnada orada bulunmuyordu. Câbir (r.a) (geldiğinde) Rasulullah (s.a.v)'in münadisinin şehidler defnedilmesi ile ilgili seslenişini duymuş ve şehidler üzerine namaz kılınmadığına dair rivayetini bundan dolayı yapmıştır⁷¹.

69) Mâverdi, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib, *el-Havi'l-Kebir hüve Şerhu Muhtasari'l-Müzeni*, thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcud, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, III, 34.

70) İbn Kudâme, II, 394-395.

71) Serahsi, II, 50; İbn Maze, II, 162; Semerkandi, I, 325.

Eğer Câbir hadisiyle ilgili bu değerlendirme doğru kabul edilirse, onun Hz. Hamza ile ilgili rivayetini de delil olarak kabul etmek mümkün olmaz. Fakat Hz. Hamza ve Uhud şehidleri üzerine namaz kılındığına dair başka rivayetler de bulunmaktadır. Zaten Hanefi fıkh kitaplarının hepsinde yukarıdaki değerlendirmeye yer verilmemiştir. Nitekim İbn Hümam, ilgili rivayetleri ve hadisçilerin değerlendirmelerini verdikten sonra daha çok Ata b. Ebi Rebah'ın Nebi (s.a.v)'in Uhud şehidleri üzerine namaz kıldığı rivayetini ve bu rivayeti destekleyen diğer rivayetleri esas alarak bu hadisin böylece hasen derecesine çıktığını ve manen merfu olduğunu belirtir.

Ayrıca ilgili rivayetin namaz kılındığını belirtmesi yönüyle müsbet, yani namazın var olduğunu ortaya koyması, Câbir (r.a)'ın rivayetinin ise namazı nefyetmesi sebebiyle de nâfi yani namazın olmadığını belirtmesi söz konusudur. Bu durumun ise Ata b. Ebi Rebâh hadisine⁷² delil olmada üstünlük kazandırmaktadır⁷³.

b) Ölü üzerine kılınan namaz onun şerefini ortaya koymak içindir. Bundan dolayı Müslümanlara has kılınmıştır. Nitekim Nebi (s.a.v) münafıkların cenaze namazlarının kılınmasını yasaklamıştır. Şehit ise şerefilik sebebi olacak şeylere daha layıktır. Kul günahlardan ne kadar temizlenmiş olsa da onun derecesi, kendisi için yapılacak duadan müstağni olacak dereceye ulaşamaz. Sahabeyi kiram Rasulullah (s.a.v)'in üzerine namaz kılmışlardır ki, Allah Rasülü'nün derecesinin şehîdin derecesinden üstün olduğu tartışma götürmez⁷⁴.

d) Şehidin diri olması yönündeki gerekçeye gelince, şehîd ahiret hükümleri açısından diridir. Nitekim ayet-i kerime de “onlar Rabları katında diridirler...”⁷⁵ denilmektedir. Ama dünya hükümleri açısından o, ölüdür. Geride bıraktığı mal mirasçılara taksim olunur. İddetini bekleyip bitirdikten sonra hanımı başka birisiyle evlenebilir. Şehid üzerine kılınması farz olan namaz onun hakkında uygulanacak dünya hükümleriyle ilgilidir. Bu sebeple de dünyada ona uygulanacak olan bir hüküm olarak üzerine namaz kılınır⁷⁶.

72) İlgili rivayet için bk. Taberani, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb, *el-Mu'cemü'l-Kebir*, thk. Hamdi Abdülmecid Selefî, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1994, XI, 174; Taberani, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb, *el-Mucemu'l-Evsat*, Daru'l-Haremeyn, Kahire, ts., II, 167.

73) İbn Hümam, II, 242.

74) Serahsi, II, 50; İbn Maze, II, 162.

75) Nitekim Elmalılı Hamdi Yazır'ın ayet-i kerimeye verdiği sadeleştirilmemiş olan meal de budur. Bk. Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak dini Kur'an Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul, 1942,

76) Serahsi, II, 50; İbn Maze, II, 162.

Sonuç

Mübalâğa kalıplarından olan şehîd kelimesi, bir yerde bulunan anlamına geliyor. Şehîd ruh ve beden bütünlüğü içinde şu varlık âlemindeki görevini yerine getirmiş, iman ve salih amel çizgisinde canını dahi feda etmesi söz konusu olan bir savaşta bulunması icab etmiş ve durması gerektiği yerde durarak dünyada dahi farklı bir uygulamayla baki âleme uğurlanmayı hak etmiştir.

İslam hukuk ekolleri fıkıh kitaplarında şehîdlerle ilgili hükümlere farklı konular altında yer vermişlerdir. Savaşın dışında bazı durumlarda da kişinin ölümünün şehîdlik olarak nitelendirilmesi genelde şehîdlerin, dünya ve ahiret şehitleri, yalnız dünya bakımından şehîd olanlar ve sadece ahiret bakımından şehîd olanlar şeklinde üçlü bir tasnife tabi tutulmasında etkili olduğu ifade edilebilir.

Hasan-ı Basrî'nin görüşü bir tarafa bıkılırsa genel olarak fakihler, tariflerindeki farklılıklara rağmen savaşta katledilmiş şehîde normal ölüye uygulanan merasimden farklı bir uygulamanın yapılması hususunda ittifak etmiştir. Bu farklı uygulama makalede ele alınan konu açısından şehidin yıkanıp yıkanmaması ve üzerine namaz kılınıp kılınmaması olmak üzere iki konuda ortaya çıkmaktadır. Aslında bu ayrımı, şehîdler açısından diğer bir sınıflandırma olarak da ifade etmek mümkün olabilir.

Şehide farklı bir uygulama yapılıp yapılmayacağı, yapılacaksa nasıl bir uygulama yapılacağı tartışmaları içindeki mezheplerin görüşlerini tercih ederken sergiledikleri yaklaşım tarzının fıkıh literatürü açısından bir zenginlik olduğu gibi aynı zamanda ilgi çekici bir özelliğe de sahip olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımlar dört maddede özetlenebilir:

a) Hasan-ı Basrî'nin yaklaşımı ki, o şehîdlere diğer ölülere uygulanan merasimden başka bir uygulamanın olmayacağı görüşündedir. Şehîdlerin yıkanmamasıyla ilgili rivayetleri o, rivayetlerin geçtiği savaşlar esnasındaki meşakkatli duruma bağlamakta ve bunu sadece bir ruhsat olarak değerlendirmektedir.

b) Hanefi mezhebi ve diğer mezhepler şehitlerin yıkanmayacağı görüşünde ittifak etmeler de şehîdler üzerine namaz kılınıp kılınmayacağı görüş ayrılığına sahiptirler. Hanefiler şehîdler üzerine namaz kılınacağı görüşüne varırken, namaz kılınması yönündeki rivayetleri esas almışlardır. Mezhebin görüşü üç farklı metodla savunulmaktadır. Bunlardan birisi, muhalif görüşte olanların dayandığı hadisin metin tenkidi yönünden zayıflığı iddiası, diğeri ise mezhebin dayandığı hadise yönelik eleştirileri hadis teknikleri kullanarak hasen olduğunu ortaya koymak. Üçüncü olarak ise mezhebin delil olarak kullandığı hadislerin tercih edilmesinin sebebini mantiki gerekçeye dayandırmak. Hanefiler bütün bunların yanında karşı görüşte olanların kendi görüşlerini kuvvetlendirmeye çalıştıkları akli gerekçelere de cevaplar vermeye çalışmışlardır.

d) Şehîdlerin üzerine namaz kılınmayacağı görüşünde olanlar, da öncekiler gibi kendilerinin delil olarak kullandıkları rivayetlerin güçlü olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşte olanlar, bir taraftan karşı görüşün dayandığı rivayetin zayıf olduğunu söylerken, aynı zamanda kendi görüşlerini akli gerekçelerle güçlendirmeye çalışmışlardır.

Hasan-ı Basrî'nin yaklaşım tarzı bir tarafa bırakılırsa aslında mezheplerin şehîd üzerine namaz konusundaki farklı sonuçlara varmalarında asıl etkenin bir biriyle çelişen rivayetler olduğu söylenebilir. Mezhepler, tercihlerini yaparken farklı yaklaşım tarzları sergilemişlerdir. Bununla beraber Hanbelî mezhebinde her ne kadar sahih görüş olarak şehitler üzerine namaz kılınmayacağı belirtilmişse de, Ahmed b. Hanbel'den kılınacağı yönündeki görüş ve bu namazın hükmünün de müstehab olduğunun belirtilmesi konuyla ilgili tearuz eden rivayetleri uzlaştırmaya yönelik bir gayret olduğu söylenebilir. Hatta Ahmed b.Hanbel'in iki farklı görüşe sahip olmasının mezhebin görüşünü savunmasında esnek ve ihtimalli bir üsluba sebep olduğu söylenebilir.